

GJSK020121372024

:: નમુના-અ ::

હિમતનગરના પ્રિન્સીપાલ સીનીયર સીવીલ જજ અને એડી.ચીફ જ્યુડી.મેજી. સાહેબશ્રીની કોર્ટમાં, હિમતનગર, જીલ્લા-સાબરકાંઠા	
ફોજદારી કેસ નંબર	૮૮૨૨/૨૦૨૪
ચુકાદાની તારીખ	૧૪/૦૭/૨૦૨૬
આંક	૨૪
ગુનાની વિગત	
ગુનાની કલમ	ધી નેગોશીએબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ એક્ટની કલમ-૧૩૮ મુજબ
પ્રથમ માહિતી અહેવાલ નંબર	-
પોલીસસ્ટેશન	-
ફરીયાદી પક્ષ	ફરીયાદીનું નામ પરાગ બાબુલાલ ગોહીલ, ઉ.આ.વ.૫૧, ધંધો: વેપાર, રહે. પોલોગ્રાઉન્ડ, હિમતનગર, જી.સાબરકાંઠા
રજૂઆત	ફરીયાદી તરફે વિ.વ.શ્રી :- જી.એમ.દવે
આરોપી પક્ષ	આરોપીનું નામ :- સાબીરભાઈ ગનીભાઈ સાંખલા, ઉ.આ.વ.૪૧, ધંધો: કન્સ્ટ્રક્શનનો, રહે. પતરાવાની મસ્જીદની ગલી, પાણપુર પાટીયા, સવગઢ, તા.હિમતનગર, જી.સાબરકાંઠા
રજૂઆત	આરોપી તરફે વિ.વ.શ્રી :- જી.કે.વર્મા

:: નમુના-બ ::

નિવેદનની તારીખ	૩૦/૧૧/૨૦૨૫
પુરાવો શરૂ થયાની તારીખ	૩૦/૦૭/૨૦૨૪
ચુકાદા માટે રાખવાની તારીખ	૧૪/૦૭/૨૦૨૬
ચુકાદાની તારીખ	૧૪/૦૭/૨૦૨૬

સજા હુકમની તારીખ (લાગુ પડે તો)	૧૪/૦૭/૨૦૨૬
--------------------------------	------------

:: આરોપીની વિગત ::

અનુક્રમ નં.	આરોપીનું નામ	ઘરપકડ તારીખ	જામીન મુકિત તારીખ	તહોમત	શું નિર્દોષ છોડ્યું / સજા કરી	કરવા માં આવેલ સજા	સુનાવણી દરમિયાન અટકાયતનો સમય ગાળો ફો.કા.સં.ની કલમ ૪૨૮ મુજબ
૧	સાબીરભાઈ ગનીભાઈ સાંખલા	—	—	ધી નેગો શીયેબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ એક્ટની કલમ— ૧૩૮ મુજબ	સજા	૧ વર્ષ	—

:: નમુનો – ૬ ::

ફરિયાદી/બચાવ/ન્યાયાલયના સાક્ષીની યાદી

અ. ફરિયાદ પક્ષ

અનુક્રમ	નામ	પુરાવાનો પ્રકાર
ફ.સ.૧	ફરીયાદી-પરાગ બાબુલાલ ગોહીલના પુરાવાનું સોગંદનામું	ફરીયાદીની સોગંદ પરની જુબાની-આંક-૦૪

ફરિયાદી/બચાવ/ન્યાયાલયના આંકની યાદી

અ. ફરિયાદ

અનુક્રમ	આંક સંખ્યા	વર્ણન
૧.	આંક : ફ-૧૫/ફ.સ	આરોપીએ આપેલ ચેક
૨.	આંક : ફ-૧૬/ફ.સ	આરોપીની બેંકે આપેલ ચેક રીટર્ન મેમો
૩.	આંક : ફ-૧૭/ફ.સ	આરોપીને આપેલ નોટીસ ની કોપી
૪.	આંક : ફ-૧૮/ફ.સ	રજી.પો.એડી.ની સફેદ પાવતી અસલ

પ.	આંક : ૬-૧૯/૬.સ	ઓનલાઈન ટ્રેકીંગ રીપોર્ટ
----	----------------	-------------------------

/// ચુકાદો ///

(૧) ફરીયાદની ટુંકમાં હકિકત :-

ફરીયાદીને આરોપી પાસેથી રૂ.૨,૦૦,૦૦૦/- લેવાના નીકળતા હોઈ આરોપીએ ફરીયાદીને સદર રકમ પેટે આરોપીએ તેમના ખાતાનો ચેક આપેલ. જે ચેક બેંકમાં રજુ કરતા રીટર્ન થયેલ જેથી સદર રકમ વસુલ મેળવવા ફરીયાદીએ આ કામના આરોપી વિરૂદ્ધ હિમતનગરના મે.એડીશનલ ચીફ જ્યુડી. મેજી.સાહેબશ્રીની કોર્ટમાં ક્રિમીનલ કેસ નં. ૩૦૦૪/૨૦૧૯ થી ધી નેગો.ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ એક્ટની કલમ-૧૩૮ અન્વયે આ કામના આરોપી વિરૂદ્ધ ફરીયાદ દાખલ કરેલ તે બાબતેથી આ કામના આરોપી વાકેફ છે. ત્યારબાદ સદર કેસના કામે આરોપી અને ફરીયાદી વચ્ચે સુખદ સમાધાન મુજબ આ કામના આરોપીએ તે સમયે એટલે કે તા.૩૧/૧/૨૦૨૪ ના રોજ સદર ચેકની રકમ પૈકીની રકમમાંથી રૂ.૧૫,૦૦૦/- રોકડા ફરીયાદીને ચુકવી આપેલ અને બાકી રહેતી રકમ રૂ.૧,૮૫,૦૦૦/- પુરા માટે આ કામના આરોપીએ તેમનું ખાતું ચાલતી બેંક, બેંક ઓફ મહારાષ્ટ્ર, પરબડા શાખાનો ચેક નં . ૦૩૩૨૨૩ નો તા.૧/૬/૨૦૨૪ ના રોજ આરોપીએ જાતે સહી કરી ચેક સહી કરીને ફરીયાદીને આપેલ. જેથી ફરીયાદીએ આ કામના આરોપી સામે કરેલ ક્રિમીનલ કેસ નં. ૩૦૦૪/૨૦૧૯ નામદાર કોર્ટમાં તા.૩૧/૧/૨૦૨૪ ના રોજ વીથડો કરેલ. ત્યારબાદ ફરીયાદીએ આરોપીએ આપેલ ચેક બેંક, હિમતનગર નાગરીક સહકારી બેંક લી, હિમતનગર શાખાના ખાતામાં તા.૧/૬/૨૦૨૪ ના રોજ ભરતા સદર ચેક "ઈન્ડસ ઈન્સફીસીયન્ટ" ના શેરા સાથે તા.૫/૬/૨૦૨૪ નારોજ પરત આવેલ. જેની જાણ આરોપીને કરતા ફરીયાદીને ઉડાઉ જવાબ આપેલ. જેથી ફરીયાદીએ તા.૧/૭/૨૦૨૪ ના રોજ રજી.પો.એડી.થી નોટીસ આપેલી. જે આ કામના આરોપીને તા.૧૦/૭/૨૦૨૪

ના બજી ગયેલ છે તેમ છતાં ચેકની લેણી રકમ ચુકવી આપેલ નથી કે કોઈ જવાબ આપેલ નથી. જેથી ફરીયાદીએ હાલની ફરીયાદ દાખલ કરેલ છે.

(૨) આરોપી સામે પ્રોસેસ ઈસ્યુ કરતા આરોપીને સમન્સ કાયદેસર બજી જતા આરોપી અદાલતમાં ઉપસ્થિત થયેલ, આરોપીને ફરીયાદની નકલ મળી ગયેલ હોવાની ખાત્રી કર્યા બાદ, કોર્ટ દ્વારા આરોપીને ગુનાની સમજ આપી, **અંક-૭** થી પ્લી લેવામાં આવતાં આરોપીએ ગુન્હાનો ઈન્કાર કરેલ. ત્યારબાદ ફરીયાદ પક્ષનો કેસ પુરાવો સાંભળવા માટે મુલતવી રાખવામાં આવેલ. ત્યારબાદ આરોપી સામેના કેસની કાર્યવાહી આગળ ચલાવવામાં આવેલ અને ફરીયાદ પક્ષે રજુ થયેલ પુરાવાને રેકર્ડ કરવામાં આવેલ.

(૩) સદર કામે ફરિયાદપક્ષ તરફે નીચે મુજબના મૌખિક તેમજ દસ્તાવેજી પુરાવા રજુ કરવામાં આવેલા છે. ફરીયાદપક્ષ દ્વારા ઉપરોક્ત ટાંકેલ કિમીનલ મેન્યુઅલ ના પેરા-૧૭૯-એ માં નિર્દેષ કરેલ અને ઠરાવેલ કોષ્ટક અને ફોર્મ સી માં જણાવેલ મૌખિક તેમજ દસ્તાવેજી પુરાવા રજુ કરેલા છે. પુનરાવર્તન ટાળવાના ઉદ્દેશથી અત્રે જણાવેલ નથી. આ સિવાય ફરીયાદપક્ષે અન્ય કોઈ મૌખિક કે દસ્તાવેજી પુરાવો રજુ કરવામાં આવેલ નથી. તેમજ ફરીયાદ પક્ષે હવે પછી પુરાવો રજુ કરવો નથી તે સબબ મૌખિક રજુઆત કરી જાહેર કરેલ છે. તેમજ આરોપી પક્ષે કોઈ પુરાવો રજુ કરેલ નથી.

(૪) ક્રિ.પ્રો.કોડની કલમ-૩૧૩ અન્વયે આરોપીનું વિશેષ નિવેદન.

ફરીયાદ પક્ષે આરોપી વિરુદ્ધ રજુ થયેલ પ્રસ્તુત પુરાવા ઉપરથી આ કામના આરોપીનું વિશેષ નિવેદન લેવાના તબક્કે કાર્યવાહી મુલતવી રાખવામાં આવેલ. ત્યારબાદ આરોપીનું ક્રિ.પ્રો.કોડની કલમ-૩૧૩ મુજબ વિશેષ નિવેદન લેવામાં આવેલ જેમાં આરોપીએ ફરીયાદ પક્ષ ના પુરાવા ની તમામ હકીકતો નકારેલ છે તેમજ વિશેષમાં જણાવેલ છે કે, "અમો આરોપીએ ફરીયાદીને આવો કોઈ ચેક આપેલ ન હોઈ અને ફરીયાદીએ કોઈ નોટીસ મોકલેલ હોય એવું બનેલ હોય તે બાબતનો કોઈ પુરાવો રજુ કરેલ ન હોય અમો આરોપી ઉપર ખોટો કેસ કરેલ છે."

(પ) દલીલો

આ કામે ફરીયાદ પક્ષે તેઓના વિ.વ.શ્રી દ્વારા વિગતવારની મૌખિક દલીલ કરવામાં આવેલ છે કે, ફરિયાદીએ ધી નેગોશીએબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ એક્ટ ૧૮૮૧ ની કલમ-૧૩૮ મુજબના તમામ જરૂરી તત્વો પુરવાર કરેલ છે અને તેઓનો કેસ મૌખિક અને દસ્તાવેજી પુરાવાથી સાબિત કરેલ છે અને આરોપી પર જે પુરાવાના ખંડન કરવાનો બોજો હતો તેનું ખંડન કરવામાં આરોપી તદ્દન નિષ્ફળ નિવડેલ છે. આ કામે ફરીયાદીના મૌખિક તેમજ દસ્તાવેજી પુરાવા વિરુદ્ધના આરોપી પક્ષ દ્વારા કોઈ ખંડનાત્મક પુરાવા રજુ થયેલ ન હોય જેથી આરોપી સામેનો ફરીયાદ પક્ષે કેસ પુરવાર કરેલ હોય આરોપીને કાયદામાં નિર્ધારિત કરેલ મહત્તમ સજા કરવા તેમજ ચેક મુજબની રકમ વળતર તરીકે અપાવવા અરજ કરેલ છે.

આ કામના આરોપી તરફે વિ.વકીલશ્રી દ્વારા આંક-૨૫ દ્વારા લેખીત દલીલો રજુ કરેલ છે વધુમાં આરોપીપક્ષ તરફે નીચે મુજબનો નામદાર વડી અદાલતનો ચુકાદો રજુ થયેલ છે જે માનસહ વંચાણો લીધો.

M.D.THOMAS V/S P.S.JALEEL & ANR. ON 13 APRIL 2009

SUPREME COURT OF MEHTA

CRIMINAL APPEAL NO 711 OF 2009

(૬) ફરીયાદ પક્ષ તરફે રજુ થયેલ પ્રસ્તુત પુરાવા ઉપરથી, ફરીયાદના ન્યાયીક નિર્ણય માટે નીચે મુજબના મુદ્દાઓ ઉપસ્થીત થાય છે.

(અ) // મુદ્દાઓ //

(૧) શું ફરિયાદી સાબિત કરે છે કે, આરોપીએ ફરીયાદીને ફરીયાદ મા જણાવેલ કાયદેસરની લેણી રકમની ચુકવણી પેટે ફરીયાદમા જણાવેલ તકરારી ચેક આપેલ છે અને તે ચેક બેંક મા સ્વિકારવા માટે ભરતા

વણચુકવાયે ચેક પરત થયેલ અને આરોપીએ તે ચેકની રકમનું ચુકવણું નહીં કરી, ધી નેગોશીએબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ એક્ટની કલમ-૧૩૮ મુજબ ગુનો કરેલ છે ?

(૨) શું હુકમ ?

(બ) ઉપરોક્ત મુદ્દાઓ અન્વયે મારા નિર્ણયો નીચે મુજબ છે.

મુદ્દા નં.૧ હકારમાં

મુદ્દા નં.૨ આખરી હુકમ મુજબ.

—: કારણો:—

(૭) ફરીયાદપક્ષના પુરાવાનો ભાર તથા આરોપીના શીરે આવતા પુરાવાના ભાર બાબતે સિદ્ધાંતો પ્રસ્થાપિત કરેલા છે. તે બાબતે નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલતના વિવિધ ચુકાદાઓમાં જે સુચનાઓ તથા સિદ્ધાંતો પ્રસ્થાપિત કરવામાં આવેલ છે તે ધ્યાને લેવા અદાલતને ન્યાયોચીત જણાઈ આવે છે. જે ચુકાદા નીચે મુજબ છે.

(૧) બીર સિંઘ વિરુદ્ધ મુકેશકુમાર ૨૦૧૯ (૪) એસ.સી.સી. ૧૯૭ પેરા-૩૭, ૩૮, ૪૦

37. A meaningful reading of the provisions of the Negotiable Instruments Act including, in particular, Sections 20, 87 and 139, makes it amply clear that a person who signs a cheque and makes it over to the payee remains liable unless he adduces evidence to rebut the presumption that the cheque had been issued for payment of a debt or in discharge of a liability. It is immaterial that the cheque may have been filled in by any person other than the drawer, if the cheque is duly signed by the drawer. If the cheque is otherwise valid, the penal provisions of Section 138 would be attracted.

38. If a signed blank cheque is voluntarily presented to a

payee, towards some payment, the payee may fill up the amount and other particulars. This in itself would not invalidate the cheque. The onus would still be on the accused to prove that the cheque was not in discharge of a debt or liability by adducing evidence.

40. Even a blank cheque leaf, voluntarily signed and handed over by the accused, which is towards some payment, would attract presumption under Section 139 of the Negotiable Instruments Act, in the absence of any cogent evidence to show that the cheque was not issued in discharge of a debt.

(૨) બસાલીગાખા વિરુદ્ધ મુદીબસાખા ૨૦૧૯(૫) એસ.સી.સી.

૪૧૮ પેરા-૨૩

23. We having noticed the ratio laid down by this Court in above cases on Sections 118(a) and 139, we now summarise the principles enumerated by this Court in following manner:-

- (i) Once the execution of cheque is admitted Section 139 of the Act mandates a presumption that the cheque was for the discharge of any debt or other liability.
- (ii) The presumption under Section 139 is a rebuttable presumption and the onus is on the accused to raise the probable defence. The standard of proof for rebutting the presumption is that of preponderance of probabilities.
- (iii) To rebut the presumption, it is open for the accused to rely on evidence led by him or accused can also rely on the materials submitted by the complainant in order to raise a probable defence. Inference of preponderance of probabilities can be drawn not only from the materials

brought on record by the parties but also by reference to the circumstances upon which they rely.

- (iv) That it is not necessary for the accused to come in the witness box in support of his defence, Section 139 imposed an evidentiary burden and not a persuasive burden.
- (v) It is not necessary for the accused to come in the witness box to support his defence.

આમ ઉપરોક્ત નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલતે પોતાના ચુકાદામાં સ્પષ્ટ ઠરાવેલ છે કે, જ્યારે ચેક આરોપી દ્વારા આપવામાં આવેલ હોવાનું રેકર્ડ પર પુરવાર થાય ત્યારે આવો ચેક તે આરોપીએ કોઈ કાયદેસરના લેણા કે જવાબદારી અદા કરવા આપેલ નથી તેવી હકિકત પુરવાર કરવાની જવાબદારી આરોપીના શીરે રહેલ છે અને પ્રસ્તુત કાયદાની કલમ-૧૩૯ નુ અનુમાન ફરીયાદીની તરફેણમાં કરવાનું રહે છે. નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલતે પોતાના ઉપરોક્ત ચુકાદામાં એવું પણ ઠરાવેલ છે કે, આરોપીએ પોતાની સહી કરી કોરો ચેક સ્વેચ્છાએ ફરીયાદીને આપેલ હોય ત્યારે પણ આવો ચેક આરોપીએ કોઈ લેણા કે જવાબદારી પેટે ફરીયાદીને આપેલ હોય તેવું ફરીયાદીની તરફેણમાં અદાલતે અનુમાન કરવાનું રહે છે.

(૮). ફરીયાદીની ફરીયાદ સંદર્ભે કાયદાકીય જોગવાઈ નીચે મુજબ છે :-

(૮.૧) ધી નેગોશીએબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ એક્ટ કલમ-૧૩૮

સમગ્ર અથવા અંશત દેવા અથવા બીજી જવાબદારી અદા કરવા માટે બેન્કર

પાસેના પોતાના ખાતામાથી, બીજી વ્યક્તિને નાણાંની રકમ ચુકવવા માટે તે ખાતામાથી કોઈ વ્યક્તિએ લખેલ કોઈ ચેક, તે ખાતામા જમા નાણા રકમ, ચેક સ્વીકરાવા માટે અપુરતા હોવાના અથવા તે બેંક સાથે કરેલી કબુલાત ધ્વારા તે ખાતામાંથી ભરવાની ગોઠવણ કરેલી રકમ કરતા વધુ હોવાને કારણે, ભરપાઈ થયા વિના બેંક પરત કરે, ત્યારે તેવી વ્યક્તિએ ગુનો કર્યો હોવાનું ગણાશે અને તેને આ અધિનિયમની બીજી કોઈ પણ જોગવાઈઓનો બાદ આવ્યા સિવાય, બે વર્ષ સુધીની કેદની અથવા ચેકની રકમ કરતાં બમણી રકમનો દંડ અથવા તે બંને શિક્ષા કરવામા આવશે.

પરંતુ આ કલમમાંનો કોઈ પણ મજકુર લાગુ પડશે નહીં સિવાય કે-

- (એ) ચેક ઉપર જે તારીખ લખી હોય તે તારીખ થી છ મહીનાની મુદત અથવા ચેકની જે કાયદેસરની મુદત હોય તે બેમાંથી જે વહેલી હોય તે મુદતની અંદર ચેક બેંકમા રજુ કરવામા આવ્યો હોય,
- (બી) ચેકનો પેઈ અથવા ચથા ક્રમધારક તે ચેક વાળ ચુકવ્યો પરત આવવા સંબંધી બેંક પાસેથી તેને માહિતી મળ્યાના ત્રીસ દિવસની અંદર ચેક લખનારને લેખિતમા નોટીસ આપીને નાણાંની સદરહું રકમની ચુકવણી કરવા માટે માંગણી કરી હોય અને
- (સી) એવા ચેક લખનારે ચેક લેનાર ચેકના પેઈ અથવા તેના ચથાક્રમ ધારકને સદરહું નાણાંની ચુકવણી સદરહું નોટીસ મળ્યાના પંદર દિવસની અંદર કરી ન હોય,

સ્પષ્ટીકરણ :- આ કલમના હેતુઓ માટે " દેવા અથવા જવાબદારી " એટલે

કાયદેસર અમલ કરી શકાય તેવા દેવા અથવા બીજી જવાબદારી.

(૮.૨) કલમ-૧૧૮ વટાઉખત વિશે માની લેવાની બાબત :-

એથી વિરુદ્ધનું સાબિત ન થાય ત્યાં સુધી નીચે પ્રમાણે માની લેવામા આવશે.

- ક) દરેક વટાઉખત અવેજને માટે કરી આપ્યું અથવા લખી આપ્યું હતું, અને એવું દરેક ખત જ્યારે તે સ્વીકારવામાં આવ્યું હોય તેના ઉપર શેરો કરી આપવામાં આવ્યો હોય, તે વટાવવામાં આવ્યું હોય અથવા તબદીલ કરવામાં આવ્યું હોય, ત્યારે તે અવેજને માટે સ્વીકાર્યું હતું, તેના ઉપર શેરો કરી આપ્યો હતો, તે વટાવ્યું હતું અથવા તબદીલ કર્યું હતું.
- ખ) તારીખ વિશે :
જેના ઉપર તારીખ હોય તેવું દરેક વટાઉખત તે તારીખે કરી આપ્યું અથવા લખી આપ્યું હતું.
- ગ) સ્વીકારના સમય વિશે :
સ્વીકારાયેલું દરેક વિનિમયપત્ર તેની તારીખ પછી અને તે પાક્યાની તારીખ પહેલાં વાજબી સમયમાં સ્વીકારવામાં આવ્યું હતું.
- ઘ) તબદીલીના સમય વિશે :
કોઈ વટાઉ ખતની દરેક તબદીલી તે ખત પાકવાની તારીખ પહેલાં થઈ હતી.
- ચ) શેરાઓના ક્રમ વિશે :
કોઈ વટાઉ ખત ઉપર કરેલાં હોવાનું જણાતા શેરા તે ખત ઉપર જે ક્રમમાં કરેલા જણાતા હોય તે ક્રમમાં કરેલા હતા;
- છ) સ્ટેમ્પ વિશે :
ખોવાઈ ગયેલી પ્રોમીસરી નોટ, વિનિમયપત્ર અથવા ચેક ઉપર રીતસર સ્ટેમ્પ લગાડેલો હતો.
- જ) ધારક યથાક્રમ ધારક છે એમ માની લેવા વિશે :
કોઈ વટાઉ ખતનો ધારક યથાક્રમ ધારક છે: પરંતુ જ્યારે તે ખત તેના કાયદેસરના માલિક પાસેથી, અથવા તેનો કાયદેસરનો હવાલો ધરાવતી વ્યક્તિ પાસેથી, કોઈ ગુનો કરીને અથવા કપટથી મેળવવામાં આવ્યું હોય, અથવા તે ખત કરી આપનાર અથવા સ્વીકારનાર પાસેથી કોઈ ગુનો કરીને અથવા કપટથી, અથવા ગેરકાયદેસર અવેજને બદલે મેળવવામાં આવ્યું હોય ત્યારે, તે ખતનો ધારક પોતે યથાક્રમ ધારક છે એમ સાબીત

કરવાનો બોજો તેના ઉપર છે.

(૮.૩) ધી નેગોશીએબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ એક્ટ કલમ-૧૩૯

વિરૂદ્ધની હકીકત સાબિત ના થાય ત્યાં સુધી એવું અનુમાન કરવામા આવશે કે, તે ચેક ધારણ કરનારે, તે ચેક કલમ-૧૩૮ માં દર્શાવ્યા મુજબ તેના કોઈ દેવાના અથવા અન્ય જવાબદારીના પૂરેપૂરા અથવા તેના કોઈ ભાગમાથી બોજમુક્ત થવાના બદલામા તે ચેક મેળવ્યો હશે.

(૮.૪) કલમ-૧૪૬ બેંકની સ્લિપ અમુક તથ્યોના પ્રથમદર્શી પુરાવા :-

કોર્ટ ,આ પ્રકરણ હેઠળની દરેક કાર્યવાહીના સંદર્ભમાં, બેંકની સ્લિપ અથવા તેના પર ચેકનો અસ્વીકાર કરવામા આવ્યો હોવાનું દર્શાવતું અધિકૃત સીલ ધરાવતા મેમોના રજુ કરવા પર, ચેક ના અનાદર ની હકીકત માની લેવાની રહેશે. સિવાય કે, જ્યાં સુધી ચેક ના અનાદર થયાની હકીકત ખોટી સાબિત ના થાય.

(૮.૫) નેગોશીએબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ એક્ટ ની કલમ-૧૩૮ ના આવશ્યક તત્વો:

આરોપી સામેનો આક્ષેપિત ગુન્હો સાબિત કરવા માટે ફરીયાદીએ ધી નેગોશીએબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ એક્ટ ૧૮૮૧ ના આવશ્યક તત્વો સાબિત કરવાના રહે છે. ના. સુપ્રિમ કોર્ટ ના જુગેશ સેહગલ વિ. શમશેરસિંગ ગોગી (૨૦૦૯) ૧૪ એસ.સી.સી.૬૮૩, ના ચુકાદા મા જણાવેલ ધી નેગોશીએબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ એક્ટ કલમ-૧૩૮ ના નીચે મુજબના આવશ્યક તત્વો પુરવાર કરવાની જવાબદારી ફરીયાદી પર રહેલી છે અને તે તત્વો સંતોષાયા બાદ જ ચેક લખીઆપનાર (ડ્રોઅર) એ ઉપરોક્ત કાયદા હેઠળ ગુનો કરેલ છે તેમ માની લેવાનું છે.

૧. આરોપીએ પોતાના ધ્વારા નિભાવવામાં આવતા ખાતામાંથી નાણાં ચુકવવા બીજી વ્યક્તિને ચેક લખી આપેલ.
૨. આરોપીએ ફરીયાદીને આવો ચેક સમગ્ર અથવા અંશતઃ

- કાયદેસરનું દેવું અથવા જવાબદારી અદા કરવા માટે આપેલ હતો.
૩. એક જે તારીખે લખેલ હતો તે તારીખથી એકની નિયત સમયમર્યાદામાં રજુ કરવામાં આવેલ હતો.
 ૪. બેંક દ્વારા એક વણચુકવાયે પરત કરેલ.
 ૫. એક પરત થયાની માહિતી મળ્યા બાદ ફરીયાદીએ સમય મર્યાદામાં નાણાંની માંગણી કરતી લેખિત નોટીસ એક લખનાર (ડ્રોઅર) ને મોકલેલ હતી.
 ૬. એક લખનાર (ડ્રોઅર) આવી લેખિત નોટીસ મળી ગયેલ હોવા છતાં એકના નાણાં સમય મર્યાદામાં ચુકવી આપેલા નથી.

(૯) કાયદા ની જોગવાઈ ના સંદર્ભ મા પુરાવાનું મુલ્યાંકન :

આ કામે હાલના ફરીયાદી દ્વારા આરોપી સામે ધી નેગોશીએબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ એક્ટ કલમ-૧૩૮ મુજબનો આક્ષેપ મુકવામાં આવેલ છે. ત્યારે સદર ગુનાના તત્વો ઉપરોક્ત કરવામાં આવેલ ચર્ચા સાથે ધી નેગોશીએબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ એક્ટ ની કલમ-૧૧૮(એ) તથા કલમ-૧૩૮ અનુસાર ફરીયાદીની તરફેણમાં અનુમાનો કરી શકાય તેવી જોગવાઈ છે. ધી નેગોશીએબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ એક્ટ ની કલમ-૧૧૮(એ) ની જોગવાઈ અનુસાર જ્યાં સુધી વિરુદ્ધનું સાબિત ના થાય ત્યાં સુધી દરેક વટાઉખત અવેજના માટે કરી આપ્યાનું માની લેવામાં આવશે. તે જ રીતે ધી નેગોશીએબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ એક્ટ ની કલમ-૧૩૮ ની જોગવાઈ વંચાણે લેવામાં આવે તો વિરુદ્ધની હકીકત સાબિત ન થાય ત્યાં સુધી અનુમાન કરવામાં આવશે કે એકના ધારણકર્તાએ તે એક ધી નેગોશીએબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ એક્ટની કલમ-૧૩૮ ની જોગવાઈ અનુસાર તેમના કાયદેસરના દેવા અથવા જવાબદારીની અંશતઃ અથવા પુર્ણ ચુકવણી માટે મેળવવામાં આવેલ છે. ઉપરોક્ત બંન્ને કલમ હેઠળ ફરીયાદીની તરફેણમાં અનુમાન થઈ શકે. પરંતુ, બંન્ને જોગવાઈમાં "વિરુદ્ધનું સાબિત

ના થાય તો'' તેવા શબ્દો પ્રયોજવામાં આવેલ છે. વિરુદ્ધનું પુરવાર ના થાય તે શબ્દોના અર્થઘટન અનુસાર અનુમાનનું ખંડન આરોપીએ પ્રીપ્રોન્ડરન્સ ઓફ પ્રોબીલીટી ચાને કે સંભવિત તથ્ય તરફ દોરવાળી કરતા પુરાવાથી અનુમાનનું ખંડન કરવાનું છે. જે સંભવિત તથ્ય તરફ દોરી જતો પુરાવો એટલે કે જે રીતે સમજદાર વ્યક્તિ સમજી શકે તેવો હોવો જોઈએ. માત્ર ડીનાઈલ કરવાથી અનુમાનનું ખંડન થઈ શકે નહીં. આવું અનુમાન ખંડન કરવાનો બોજો આરોપીના શીરે રહે છે. તેજ રીતે ધી નેગોશીએબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ એક્ટ ની કલમ ૧૪૬ ની જોગવાઈ અનુસાર બેંકની સ્લિપ અમુક તથ્યોના સંદર્ભમાં પ્રાથમિક પુરાવો છે. ફરીયાદપક્ષે ચેકનો અનાદર થયાનું બતાવવા માટે બેંક સ્લિપ અથવા મેમો કે જેના ઉપર બેંકનું અધિકૃત સીલ હોય તે રજુ કરે ત્યારે, ચેકનો અનાદર થયેલો છે તેવું પ્રથમદર્શી કોર્ટ અનુમાન કરી શકે છે. સિવાય કે જ્યાં સુધી આવી હકીકત ખોટી સાબીત કરવામાં ના આવે.

(૧૦) ફરીયાદની હકીકતો, રેકર્ડ ઉપરના પુરાવા, કાયદાકીય જોગવાઈઓ દલીલો ધ્યાને લેતાં, ઉપરોક્ત મુદ્દાઓના જવાબ અંગેના મારા વિગતવારના કારણો/તારણો નીચે મુજબ છે.

સામાન્ય રીતે પ્રથમ ફરીયાદીએ પોતાનો કેસ શંકાઓથી પર સાબીત કરવો જોઈએ. તેવી કાયદા ની રીતરસમ અને કાયદાના પ્રસ્થાપિત સિદ્ધાંતો છે. ફરીયાદી દ્વારા ફરીયાદ દાખલ કરેલ છે અને જે આક્ષેપો કરેલા છે તેના અનુસંધાને આંક-૪ થી સરતપાસનું સોગંદનામું રજુ કરેલ છે. તેમજ આંક-૧૫ થી ૧૮ વાળા દસ્તાવેજો રજુ કરેલ છે તે જુબાનીમાં રીફર કરેલ છે.

આ કામે ફરીયાદીએ સરતપાસનું સોગંદનામું દાખલ કરેલ છે. જેમાં, આંક-૧૫ થી રજુ થયેલ ચેક ની વિગતો સરતપાસના સોગંદનામામાં રીફર કરેલ છે અને તે રીતે ચેક ની હકીકતો ને પુરાવા ધારાની જોગવાઈ મુજબ સાબિત કરેલી છે. જેથી

આરોપીએ ફરીયાદીને આંક-૧૫ વાળો ચેક આપેલો છે તેવું સાબિત થયેલું છે. આરોપીએ ફરીયાદીને તકરારી ચેક કાયદેસર ના દેવા અને જવાબદારી પેટે આપેલ છે કે કેમ ? તેની ચર્ચા પાછળથી કરવામા આવેલ છે. તે પહેલા ચેક સમયમર્યાદામા રજુ થયેલ છે કે કેમ? તે જોવામા આવે તો, સદર ચેક તારીખ ૦૧/૦૬/૨૦૨૪ ના રોજ નો છે. કોઈ પણ ચેક જે તે ચેક ની તારીખ થી છ મહીના ની અંદર અથવા ચેકની સમયમર્યાદા જે તે સમયના કાયદાથી જે નક્કી થયેલી હોય તેમાથી જે પહેલા હોય તે સમયમાં ચેક બેન્કમા રજુ થયેલો હોવો જોઈએ. તેમજ આંક-૧૬ વાળા રીટર્ન મેમો માં દર્શાવેલ છે અને ચેક રીટર્ન તા.૦૫/૦૬/૨૦૨૪ ના રોજ થયેલ છે. આંક-૧૫ વાળો ચેક ઉપર દર્શાવ્યા મુજબ ચેક ઈસ્યુ થયાના ત્રણ માસ સુધી વેલીડ છે. જેથી, તકરારી ચેક સમય મર્યાદામાં બેંકમાં સ્વીકારવા રજુ થયેલ છે તે સાબીત થયેલું છે. ફરીયાદીએ સદરહુ ચેક તેઓની બેંક મારફતે સ્વીકારવા રજુ કરતાં સદર ચેક વાળચુકવ્યે પરત થયેલ, તેની જાણ ફરીયાદીને બેંક શાખા ધ્વારા તા.૦૫/૦૬/૨૦૨૪ ના રીટર્ન મેમો થી કરેલી, જેમાં તકરારી ચેકનો નંબર તથા તકરારી ચેક ની રકમ પણ દર્શાવેલ છે તે જ છે. તેમજ રીટર્ન મેમો પર બેંક નો રાઉન્ડસીલ તથા સહી પણ કરેલ છે. વધુમાં, રીટર્ન મેમો "**ફંડ્સ ઈનસફીસીયન્ટ**" ના કારણે રીટર્ન થયેલ છે તે દર્શાવેલ છે. ઉપરોક્ત ચેક વાળચુકવ્યે પરત થતા ફરીયાદીએ વકીલ મારફતે કાયદેસરની નોટીસ આરોપીને આપેલી તે નોટીસ આરોપીને બજી ગયેલ છે જેથી કાયદામાં પ્રસ્થાપિત થયેલા સિદ્ધાંતો ધ્યાને લેતાં નોટીસ ની જાણ આરોપી ને છે તે માની લેવાનું છે. તે રીતે ઉપરોક્ત ચેક પરત થતા રકમના માંગણાની કાયદેસરની નોટીસ આરોપીને બજી ગયેલ છે તેમજ નોટીસની હકીકતો જોતાં, ફરીયાદની હકીકતોને સમર્થન મળે છે તથા ફરીયાદ મા જણાવેલ ચેક અને ચેક ની વિગતો ને સમર્થન મળે છે. જેથી ભારતીય પુરાવા ધારાની જોગવાઈઓ મુજબ ચેક રીટર્ન થતા ચેકના રકમની માંગણા ની કાયદા મુજબ ની નોટીસ આરોપી ને સમય મર્યાદા મા આપેલી છે. તે સાબીત થયેલું છે.

સામાન્ય રીતે પ્રથમ ફરીયાદીએ પોતાનો કેસ શંકાઓથી પર સાબીત કરવો જોઈએ. ફરીયાદીએ અસલ ચેક, નોટીસની બજવણી થયેલાની ઓનલાઈન કન્સાઈનમેન્ટ તથા રીઈન મેમો રજુ કરેલ છે અને સરતપાસનું સોગંદનામું પણ રજુ કરેલ છે અને વિટનેશ બોક્ષમા આવી ઉલટતપાસ પણ કરેલ છે. તે નોંધવું આવશ્યક છે કે તકરારી ચેકમાં કરેલી સહી બાબતે આરોપીએ કોઈ તકરાર લીધેલી નથી. જેથી ચેક ઉપરની સહી બાબતે આરોપીએ સ્વીકૃતી કરેલી છે. જેથી ધી ને.ઈ.એક્ટની કલમ-૧૧૮(એ) મુજબ આરોપીએ ચેક અવેજ માટે કરી આપ્યો હતો અથવા તો લખી આપ્યો હતો તેવું અનુમાન છે. વધુમા ધી ને.ઈ.એક્ટ ની કલમ-૧૩૯ હેઠળ આરોપી વિરુદ્ધ નું અનુમાન ઉપલબ્ધ છે કે, જ્યાં સુધી વિરુદ્ધ નું સાબિત ન થાય ત્યાં સુધી ચેક ના ધારણ કરનારે તે ચેક કલમ-૧૩૮ મા દર્શાવ્યા મુજબ તેના કોઈ કાયદેસરના દેવા અથવા જવાબદારીના પુરેપુરા અથવા તેના કોઈ ભાગના ચુકવણા પેટે તકરારી ચેક મેળવ્યો હશે. હાથ ઉપરના કેસમા તકરારી ચેકમાં આરોપીની સહી બાબતે કોઈ તકરાર નથી અને સ્વિકૃતિ છે. જેથી હાલના સ્ટેજે ધી નેગો.ઈ.એક્ટની કલમ- ૧૧૮ અને ૧૩૯ નું અનુમાન ફરીયાદીની તરફે મદદમા આવેલ છે. સમગ્ર પુરાવો જોતા ફરીયાદ પક્ષે પોતાનો કેસ પ્રથમદર્શી રીતે સાબિત કરેલ છે. જેથી અત્રેની કોર્ટ અનુમાન કરી શકે છે કે, આરોપી એ આપેલો અથવા લખેલો ચેક કોઈ અવેજ અને કાયદેસરની જવાબદારી અથવા દેણાં પેટે આપેલ છે. આ તબક્કે ફરીયાદીએ કાયદેસરનું દેવું સાબીત કરેલું છે. આમ, હવે સાબીતીનો ભાર આરોપી તરફે ખસે છે.

(૧૧) ફરીયાદ પક્ષ ધ્વારા પોતાનો કેસ સાબીત કરી ને આરોપી તરફે સાબીતી નો ભાર ખસેડેલ છે, ત્યારે આરોપી યાને કે બચાવ પક્ષે કેવો બચાવ લેવાનો છે તે કાયદાના પ્રસ્થાપિત થયેલા સિદ્ધાંતો ધ્યાને લેતાં, ઉપરોક્ત ફરીયાદ પક્ષે અનુમાન કરવામા આવેલ બંને કલમ હેઠળ ફરીયાદ પક્ષની તરફેણમા પ્રારંભિક અનુમાન થઈ શકે છે. પરંતુ, બન્ને જોગવાઈઓમાં " વિરુદ્ધનું સાબિત ના થાય તો " તેવા શબ્દો પ્રયોજવામા

આવેલા છે. વિરૂદ્ધનું પુરવાર ન થાય તે શબ્દોના અર્થઘટન અનુસાર આરોપી વિરૂદ્ધ કરવામાં આવેલા અનુમાનનું ખંડન આરોપીએ પ્રિ-પ્રોન્ડરન્સ ઓફ પ્રોબેબીલીટી ચાને કે સંભવિત તથ્ય તરફ દોરવણી કરતા પુરવાથી કરવાનું છે. જે સંભવિત તથ્ય તરફ દોરી જતો પુરાવો એ રીતે કે, સમજદાર વ્યક્તિ સમજી શકે તેવો હોવો જોઈએ. આવો પુરાવો મૌખિક અથવા દસ્તાવેજી હોઈ શકે છે. ફરીયાદીએ મૌખિક અથવા દસ્તાવેજી પુરાવા રજૂ કર્યા હોય તેના ઉપર પણ આરોપી આધાર રાખી શકે છે. તે માટે આરોપીએ વીટનેશ બોક્ષ મા આવવાની જરૂર નથી. આરોપી ફરીયાદીની ઉલટતપાસ કરીને પુરાવાનો ભાર હળવો કરી શકે છે. તે રીતે ફરીયાદીએ રજૂ કરેલા પુરાવાનો ઉપયોગ કરીને પણ પુરાવાનો ભાર ફરીયાદી તરફ ખસેડી શકે છે. તેમજ સંજોગો આધારીત પણ પુરાવાનો ભાર આરોપી હળવો કરી શકે છે. પરંતુ માત્ર ડીનાઈલ કરવાથી અનુમાનનું ખંડન થઈ શકે નહીં. આવું અનુમાનનું ખંડન કરવાનો બોજો આરોપીના શીરે રહે છે.

હવે તે જોવાનું છે કે, ફરીયાદી દ્વારા પ્રથમ પોતાનો કેસ સાબિત કરેલ છે અને ફરીયાદીનો કેસ સાબીત થતા આરોપીના શીરે ફરીયાદીના પુરાવાનું ખંડન કરવાનો બોજો આવેલ છે, તે પુરાવાનો ભાર હળવો કરીને, શું ફરીયાદી તરફ ફરીયાદપક્ષનો કેસ શંકાઓથી પર સાબીત કરવાનો ભાર ખસેડેલ છે ? આરોપીએ ફરીયાદીની ઉલટતપાસ તથા દલીલોમા મુખ્યત્વે નીચે મુજબના બચાવ લીધેલા છે.

(૧૨) આ કામે બચાવપક્ષ દ્વારા ફરીયાદીની ઉલટતપાસ કરવામાં આવેલી છે જેમા તેઓએ તે હકિકતનો સ્વીકાર કરેલ છે કે, તેઓ ૧૨ પાસ છે. તેઓ બેંકના નીતી નીયમોથી માહિતગાર છે. તેઓને આરોપી પાસેથી રૂ.૨,૦૦,૦૦૦/- લેવાના નીકળે છે તેવું ફરીયાદમાં જણાવેલ છે પરંતુ સદરહું રકમ કેવી રીતે લેવાની નીકળે છે અને કઈ તારીખેથી લેવાની નીકળે છે તે હકિકત ફરીયાદમાં જણાવેલ નથી. તેઓ દરજી કામનો ધંધો કરે છે હાલ તેઓ કોઈ ધંધો કરતા નથી. પરંતુ પહેલા પોલોગ્ર

।ઉન્ડ અને ત્યારબાદ ઈડર મુકામે લોકડાઉન સુધી દરજીકામનો ધંધો કરતા હતા. ૨૦૨૦ સુધી તેઓની વાર્ષિક આવક દરજીકામમાંથી રૂ.૪,૦૦,૦૦૦/- થતી હતી. તેઓની ખેતીની જમીન હોય જેથી ખેતીની આવક થાય છે જે જમીન દરબાર પાસેથી વાવવા માટે લીધેલ હતી. તેઓના નામે કોઈ જમીન આવેલ નથી. તેઓ જમીન ભાડે રાખીને ખેતી કરતા હોય તેવું તેમની ફરીયાદમાં, નોટીસમાં, કે સોંગદનામામાં જણાવેલ નથી.

(૧૩). ધી નેગોશીએબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ એક્ટની કલમ-૧૩૮ ના આવશ્યક તત્વો ધ્યાને લેતા ફરીયાદ પક્ષ દ્વારા રજુ કરવામાં આવેલ પુરાવાનું મુલ્યાંકન કરતા અને ઉલટ તપાસ દરમ્યાન અંગીકાર કરેલ હકીકત ધ્યાને લેતાં એ હકીકત પક્ષકારો વચ્ચે બીજા તકરારી છે કે આંક-૧૫ થી રજુ કરેલ ચેક તહોમતદાર ના ખાતા નો છે. હાલના કામે આંક-૧૫ વાળા ચેક માં આરોપી એ પોતાની સહી ન હોવાની તકરાર લીધી નથી કે તકરારી ચેક આરોપીએ ફરીયાદીને આપેલ નથી તેવી પણ કોઈ રજુઆત નથી. વધુમાં આરોપી ના વિશેષ નિવેદન માં પણ તેઓએ ચેક માં પોતાની સહી નથી તેવો કોઈ બચાવ લીધો નથી. વધુમાં આંક-૧૫ વાળો ચેક આરોપીના ખાતાનો ન હોવાની પણ કોઈ તકરાર નથી આમ તકરારી ચેક અંગે આરોપીની સ્વીકૃતિ રહેલ હોવાનું સ્પષ્ટ જણાઈ આવે છે. આથી બાકી રહેતા પ્રશ્નો માં આરોપી એ ફરીયાદી ને સવાલ વાળો ચેક કાયદેસરના લેણા પેટે ન આપેલ હોવાની તકરાર બાકી રહે છે.

(૧૫) સદર કામે ઉલટતપાસમાં ફરીયાદીએ એ હકિકત નો સ્વીકાર કરેલ છે કે, તેઓને આરોપી પાસેથી રૂ.૨,૦૦,૦૦૦/- લેવાના નીકળે છે તેવું ફરીયાદમાં જણાવેલ છે પરંતુ સદરહું રકમ કેવી રીતે લેવાની નીકળે છે અને કઈ તારીખેથી લેવાની નીકળે છે તે હકિકત ફરીયાદમાં જણાવેલ નથી. તેમજ તેઓ જમીન ભાડે રાખીને ખેતી કરતા હોય તેવું તેઓની ફરીયાદમાં, નોટીસમાં, કે સોંગદનામામાં જણાવેલ નથી.

જે સંદર્ભે માની લઈએ કે ફરીયાદી તકરારી ચેકની રકમની હાથ ઉછીની

આપવા સક્ષમ ન હતાં. પરંતુ **TEDHI SINGH V/S NARAYAN DASS MAHANT** (CRIMINAL APPEAL NO. 362/2022 J.DATE 7TH MARCH 2022) ના ચુકાદા માં નામ. સુપ્રીમ કોર્ટે તેવું ઠરાવેલ છે કે જ્યારે આરોપી એ ફરીયાદી ની નોટીસ નો જવાબ આપી અને ફરીયાદી ની આર્થિક શક્તિ પડકારેલ ન હોય તો ફરીયાદીએ આવી રકમ આપવા તેઓ આર્થિક રીતે સક્ષમ હતા તેવો પુરાવો આપવાની કોઈ જરૂરીયાત રહેતી નથી. આરોપીનો સમગ્ર પુરાવો વંચાણે લઈએ તો તેમાં ક્યાંય પણ આરોપીએ ફરીયાદીની આર્થિક શક્તિને પડકારેલ નથી. જેથી ઉપરોક્ત ચુકાદા નો રેલેવન્ટ પેરા નીચે મુજબ છે.

9. The Trial Court and the First Appellate Court have noted that in the case under Section 138 of the N. I. Act the complainant need not show in the first instance that he had the capacity. The proceedings under Section 138 of the N. I. Act is not a civil suit. At the time, when the complainant gives his evidence, unless a case is set up in the reply notice to the statutory notice sent, that the complainant did not have the wherewithal, it cannot be expected of the complainant to initially lead evidence to show that he had the financial capacity. To that extent the Courts in our view were right in holding on those lines. However, the accused has the right to demonstrate that the complainant in

a particular case did not have the capacity and therefore, the case of the accused is acceptable which he can do by producing independent materials, namely, by examining his witnesses and producing documents. It is also open to him to establish the very same aspect by pointing to the materials produced by the complainant himself. He can further, more importantly, achieve this result through the cross examination of the witnesses of the complainant. Ultimately, it becomes the duty of the Courts to consider carefully and appreciate the totality of the evidence and then come to a conclusion whether in the given case, the accused has shown that the case of the complainant is in peril for the reason that the accused has established a probable defence.

ઉપરોક્ત ચુકાદા માં પ્રસ્થાપિત કરેલ સિધ્ધાંતને હાલના કેસના સંજોગો સાથે મુલવવામાં આવે તો આ કામે પણ ફરીયાદી એ હાલ ની ફરીયાદ દાખલ કરતા પહેલા આરોપી ને આપેલ નોટીસ નો જવાબ આપેલ નથી. તો આવા સંજોગો માં ફરીયાદી એ પોતાની પાસે ચેક મુજબ ની રકમ આરોપી ને આપવાની આર્થિક વ્યવસ્થા હતી તેવું સાબીત કરવાની કોઈ જરૂરીયાત રહેતી નથી.

આમ, સદરહુ કામે ફરિયાદીનો સોગંદ ઉપરનો પુરાવો તેમજ રજુ કરેલ દસ્તાવેજી પુરાવાઓ ધ્યાને લેતા, બચાવપક્ષ દ્વારા તકરારી ચેક આરોપીના

ખાતાનો નહીં હોવાનો કોઈપણ પ્રકારનો માનવાલાયક પુરાવો રેકર્ડ પર લાવવામાં આવેલ નથી. આમ, સદરહું ફરિયાદવાળો ચેક આરોપીના ખાતાનો હોવાનું રેકર્ડ ઉપર સ્પષ્ટ થાય છે. વધુમાં આંક-૧૫ થી રજુ તકરારી ચેકમાં આરોપીની સહી નથી તેવી કોઈ જ હકીકત કે બચાવ આરોપી દ્વારા રેકર્ડ ઉપર લાવવામાં આવેલ નથી.

આ તબક્કે ના.સુપ્રિમ કોર્ટનાં *Rajesh Jain Versus Ajay Singh* 2023 (0) ALJEL-SC 72588 ના ચૂકાદામાં પેરા-૩૮, ૪૧, ૪૨ માં ધી નેગોશીયેબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ એક્ટની કલમ-૧૧૮ અને કલમ- ૧૩૯ સંદર્ભે જે સિધ્ધાંત પ્રસ્થાપિત કરવામાં આવ્યા તે માનભેર વંચાણે લેવા માં આવે તો તે નીચે મુજબ છે,

38. As soon as the complainant discharges the burden to prove that the instrument, say a cheque, was issued by the accused for discharge of debt, the presumptive device under Section 139 of the Act helps shifting the burden on the accused. The effect of the presumption, in that sense, is to transfer the evidential burden on the accused of proving that the cheque was not received by the Bank towards the discharge of any liability. Until this evidential burden is discharged by the accused, the presumed fact will have to be taken to be true, without expecting the complainant to do anything further.

41. In order to rebut the presumption and prove to the contrary, it is open to the accused to raise a probable defence wherein the existence of a legally enforceable debt or liability

can be contested. The words ‘until the contrary is proved’ occurring in Section 139 do not mean that accused must necessarily prove the negative that the instrument is not issued in discharge of any debt/liability but the accused has the option to ask the Court to consider the non- existence of debt/liability so probable that a prudent man ought, under the circumstances of the case, to act upon the supposition that debt/liability did not exist.[Basalingappa Vs. Mudibasappa (AIR 2019 SC 1983) See also Kumar Exports Vs. Sharma Carpets (2009) 2 SCC 513]42. In other words, the accused is left with two options. The first option- of proving that the debt/liability does not exist-is to lead defence evidence and conclusively establish with certainty that the cheque was not issued in discharge of a debt/liability. The second option is to prove the non- existence of debt/ liability by a preponderance of probabilities by referring to the particular circumstances of the case. The preponderance of probability in favour of the accused’s case may be even fifty one to forty nine and arising out of the entire circumstances of the case, which includes: the complainant’s version in the original complaint, the case in the legal/demand notice, complainant’s case at the trial, as also the plea of the accused in the reply notice, his 313 statement or at the trial as to the circumstances under which the promissory note/cheque was executed. All of them can raise a preponderance of probabilities justifying a finding that there was ‘no debt/liability’. [Kumar Exports and Sharma

Carpets, (2009) 2 SCC 513]

ઉપરોક્ત ના.સુપ્રિમ કોર્ટનાં ચુકાદાને માનભેર વંચાણે લેતાં ધી નેગોશીયેબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ એક્ટની કલમ-૧૧૮ ની જોગવાઈ મુજબ, જ્યાં સુધી વિરુદ્ધ નું સાબિત ના થાય ત્યાં સુધી દરેક વટાઉખત કાયદેસરનાં અવેજ માટે કરી આપ્યાનું માની લેવામાં આવશે. તેમજ ધી નેગોશીયેબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ એક્ટની કલમ-૧૩૯ ની જોગવાઈ વંચાણે લેવા માં આવે તો વિરુદ્ધની હકીકત સાબિત ન થાય ત્યાં સુધી અનુમાન કરવામાં આવશે કે ચેકના ધારણકર્તા એ તે ચેક ધી નેગોશીયેબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ એક્ટની કલમ-૧૩૮ ની જોગવાઈ અનુસાર તેમનાં કાયદેસરના દેવા અથવા જવાબદારીની અંશતઃ અથવા પુર્ણ ચુકવણી માટે મેળવેલ હશે.

(૧૬) વધુમાં, આરોપીપક્ષે આવા કાયદેસરના અનુમાન નુ ખંડન ન કરતા ફરીયાદી ની ફરીયાદ તેમજ રજુ દસ્તાવેજ આધારે ફરીયાદી ની તરફેણમાં અદાલતે કાયદેસર નુ અનુમાન કરવાનુ રહે છે તે મુજબ વાદગ્રસ્ત આંક-૧૫ વાળો ચેક તે આરોપી દવારા કાયદેસરના લેણા પેટે ફરીયાદી ને આપેલ હોય તેમજ આવો ચેક આંક-૧૬ ના રીટર્ન મેમો માં દર્શાવેલ "ફંડસ ઈનસફીસીયન્ટ" ના શેરા સાથે પરત આવેલ હોય તેમજ સદર ચેક પરત ફર્યા બાબતે ફરીયાદી દવારા આરોપી ને ધોરણસર નોટીસ ની બજવણી કરવામાં આવેલ હોય તે તમામ હકીકતો રેકર્ડ પર પુરવાર થાય છે. ત્યારે વાદગ્રસ્ત ચેક વણ સ્વીકારાયેલ પરત ફરેલ હોય ત્યારે આરોપી સામે આક્ષેપીત ગુન્હો પુરવાર થયેલ હોવાના તારણ પર અત્રેની અદાલત આવે છે.

(૧૭) ફરીયાદપક્ષનાં કેસ મુજબ ફરીયાદી દવારા આરોપીને આપેલ હાથ ઉછીની રકમ ચુકવી આપેલ ન હોય જેથી ફરીયાદી સાથે વાદગ્રસ્ત ચેકમાં જણાવ્યા મુજબની લેણી રકમ બાકી નીકળતી હોય તેના બદલામાં આરોપી દવારા આં

ક- ૧૫ વાળો ચેક તેઓને આપવામાં આવેલ છે. જ્યારે આરોપીએ તેઓના વિશેષ નિવેદનમાં જણાવેલ છે કે, "અમો આરોપીએ ફરીયાદીને આવો કોઈ ચેક આપેલ ન હોઈ અને ફરીયાદીએ કોઈ નોટીસ મોકલેલ હોય એવું બનેલ હોય તે બાબતનો કોઈ પુરાવો રજૂ કરેલ ન હોય અમો આરોપી ઉપર ખોટો કેસ કરેલ છે." આરોપીના સદરહુ બચાવ સંદર્ભે રેકર્ડ પરનો પુરાવો ધ્યાને લઈએ તો, ફરીયાદીએ આરોપી પર ખોટો કેસ કરેલ હોય તો તે અંગે કોઈ પોલીસ ફરીયાદ કરેલ હોય તે મતલબનો કોઈ પુરાવો આરોપી પોતાના બચાવમાં જણાવતા નથી. આમ અનુમાન નુ ખંડન થઈ શકે તેટલો ચુસ્ત વિશ્વાસપાત્ર, ભરોસાપાત્ર, માનવાપાત્ર પ્રિપોન્ડરન્સ ઓફ પ્રોબેબીલીટી જેટલો પુરાવો હોવો જોઈએ પરંતુ આ કામે આરોપી પોતે કયો બચાવ લેવાનો છે તે નક્કી કરી શકતા નથી. જેથી આરોપીનો બચાવ માની શકાય તેમ નથી. વધુમાં સદર કામે ઓનલાઈન ટ્રેડીંગ રીપોર્ટ રજૂ રાખેલ છે જે ધ્યાને લેતાં, આ કામના આરોપીને નોટીસ બજી ગયેલ હોવાનું પુરવાર થયેલ છે જેથી આરોપીપક્ષે જે નોટીસ બજવણી થયેલ ન હોય તેવો બચાવ લીધેલ છે તે બચાવ ટકવા પાત્ર જણાઈ આવતો નથી.

(૧૮) આ કામે બચાવપક્ષે ફરીયાદી ની ઉલટતપાસ લેવામાં આવેલ છે પરંતુ આરોપી દ્વારા ફરીયાદીના પુરાવાનુ ખંડન કરતો ખંડનાત્મક પુરાવો આરોપી તરફે રેકર્ડ પર લાવવા સફળ થયેલ નથી. વધુમાં ચેક બેંક માં વટાવવા નાખેલ ત્યારે બેંકમાં ચેક મુજબ ની રકમ હતી તેવું પણ આરોપીએ સાહેદ તપાસી કે કોઈ દસ્તાવેજી પુરાવો રજૂ રાખી પુરવાર કરેલ નથી. જ્યારે ફરીયાદપક્ષ તરફે રજૂ દસ્તાવેજો ઉપરથી આરોપી દ્વારા ફરીયાદી પાસેથી હાથ ઉછીની રકમ મેળવેલ હોય જે ચુકવવામાં આરોપી નિષ્ફળ ગયેલ હોય બાકી રહેતી લેણી રકમ પરત કરવા હાલનો વાદગ્રસ્ત ચેક આપેલ જે ચેક પરત ફરેલ છે. જો ખરેખર હાલનો વાદગ્રસ્ત ચેક આરોપીએ ફરીયાદીને આપેલ ન હોય તો ચેક રીટર્ન થયા અંગેની પ્ર

થમ લીગલ નોટીસ આરોપીને મળેલ ત્યારે આરોપી પોતાના ચેક અંગેનો બચાવ લઈ પોલીસમાં ફરીયાદ કરી શકે. પરંતુ આરોપી દ્વારા તેઓને ચેક રીટર્નની નોટીસ મળવા છતાં પોલીસમાં કોઈ ફરીયાદ કરેલ નથી. આમ, આરોપીએ ફરીયાદી પાસેથી હાથ ઉછીની રકમ લીધેલ હોય તેમજ રકમની ચુકવણી પેટે હાલનો વાદગ્રસ્ત ચેક આપેલ હોવાનું રેકર્ડ પર પુરવાર કરવામાં ફરીયાદપક્ષ સફળ થયેલ છે. આરોપીએ પોતાના બચાવમાં ફરીયાદી ની ઉલટતપાસ લીધેલ છે જે ઉલટતપાસ વંચાણે લઈએ તો તેમાં ફરીયાદીની હકીકતોનું કોઈ ખંડન થતું નથી.

(૧૯) આમ, રેકર્ડ ઉપર નો સમગ્ર મૌખિક તેમજ દસ્તાવેજી પુરાવો ધ્યાનમાં લેતા ફરીયાદ વાળા ચેક જે તે વખતે આરોપીએ ફરીયાદીને કાયદેસરના દેવાની ચુકવણી પેટે આપેલ હતો તેવી હકીકત રેકર્ડ ઉપરના પુરાવાથી પુરવાર થયેલ છે. આ ચેક નિયત સમય માં વટાવવા ફરીયાદીએ પોતાની બેંકમાં રજુ કરતાં વગર સ્વીકારાયે પરત ફરતા ફરીયાદીએ આરોપીને પોસ્ટ મારફતે કાયદેસર ની ડીમાન્ડ નોટીસ મોકલેલ જે નોટીસ આરોપીને બજી ગયેલ છે. આમ નોટીસ આરોપીને મળવા છતાં આરોપી એ નોટીસનો અમલ ન કરી ચેકની રકમ ફરીયાદીને ચુકવવામાં આવેલ નથી તે કારણે હાલની ફરીયાદ કરવાનું કારણ ઉત્પન્ન થતા કાયદાની નિયત સમય મર્યાદામાં લેખીતમાં ફરીયાદ કરવામાં આવેલ તેવું રેકર્ડ ઉપરના પુરાવાથી ફલીત થાય છે. વધુમાં આરોપીએ ચેક તેને વેલીડીટી પીરીયડમાં બેંકમાં રજુ થયેલ ન હતો તેવું બચાવમાં આરોપી રેકર્ડ ઉપર લાવી શકેલ નથી કે આરોપીનો એવો પાણ કોઈ બચાવ નથી કે ચેકવાળું ખાતું તેઓનું નથી, કે ચેકમાં તેઓની સહી નથી પરંતુ ચેકનો દુર ઉપયોગ કરેલ હોવાનો બચાવ લીધેલ છે જે પુરવાર કરવા કોઈ બેંક સાહેદ ને તપાસીને પુરવાર કરેલ નથી. આમ ફરીયાદીએ ધી નેગોશીએબલ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ એક્ટની કલમ—

૧૩૮ ના તમામ આવશ્યક તત્વો પુરવાર કરેલ છે. આમ પ્રસ્તુત કેસ માં ફરીયાદી જ્યારે પોતાનો કેસ સાબીત કરવામાં સફળ રહેલા છે ત્યારે એ હકીકત પણ આરોપી ને કાયદામાં ફરમાવેલ સજા સંદર્ભે કેટલી સજા કરવી જોઈએ તેના સંદર્ભમાં પક્ષકારો વચ્ચેનો સંબંધ, ફરીયાદવાળા વ્યવહારનો સ્વરૂપ ધ્યાનમાં લેતા તેમજ પ્રસ્તુત કેસની હકીકત અને સંજોગો ધ્યાને લેતા આ કામના આરોપીને ધી નેગોશીએબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ એક્ટની કલમ-૧૩૮ ના ગુનામાં તકસીરવાન ઠરાવી મુદ્દા નં. ૧ નો નિર્ણય "**હકાર**" માં આપવામાં આવે છે.

(૨૦). આમ, આ કામના ફરીયાદીએ પોતાની આંક-૧ વાળી ફરીયાદ આંક-૪ થી રજુ સોગંદ ઉપર ના પુરાવા મુજબ આરોપીએ ફરીયાદી પાસે થી ફરીયાદ વાળી રકમના લીધેલા નું પુરવાર થાય છે. તેમજ આ કામના આરોપીએ તે રકમ ફરીયાદીને ચુકવી આપેલ હોય તે બાબત નો કોઈ પુરાવો આરોપી રજુ કરી શકેલ નથી. વધુમાં આરોપીપક્ષ ધ્વારા કોઈ સાહેદોનો પુરાવો રેકર્ડ પર લાવીને તેઓએ ફરીયાદી પાસે ચેકની રકમના નાણા પરત ચુકવી આપેલ છે તે બાબતનો કોઈ પુરાવો આરોપી તરફથી રજુ કરવામાં આવેલ નથી. આમ, આરોપી તરફથી જે જે બચાવો લેવામાં આવેલ છે. તે બચાવો વ્યાજબી, યોગ્ય કે ન્યાયિક લાગતા નથી.

(૨૧) આમ, ઉપરોક્ત તમામ ચર્ચાના અંતે આ અદાલત એવા નિષ્કર્ષ પર આવી છે કે, ફરીયાદીની તરફેણમાં એન.આઈ. એક્ટ ની કલમ-૧૩૯ મુજબનું કાયદેસરના લેણાનું સ્ટેચ્યુટરી પ્રિઝમ્પશન રીબટ કરવામાં આરોપી સફળ થયા નથી. આરોપીએ ફરીયાદીની તરફેણમાં ઈશ્યુ કરેલ ચેક માં પોતાની સહી છે તે પડકારેલ નથી. તેથી જ્યારે આ ચેક ફરીયાદીએ વસુલાત માટે રજુ કરેલ ત્યારે આ ચેક "ઈન્ડસ ઈનસફીસીયન્ટ" ના કારણે પરત ફરેલ છે. જે બાબતે ફરીયાદીએ આરોપીને ચેક મુજબની રકમ ના માંગણા ની નોટીસ કરતા

અને આ નોટીસ આરોપીને મળી ગયા છતાં તેઓએ ચેક મુજબ ની રકમ ફરીયાદીને ચુકવી આપી નથી. તેમજ ચેક મુજબ ની રકમ ફરીયાદીને આપી ન હોય આરોપીએ કલમ-૧૩૮ મુજબ નો ગુન્હો કરેલ હતો. વળી આરોપીએ લીધેલ બચાવ 'પ્રિપોન્ડરન્સ ઓફ પ્રોબેબીલીટી' ના સિદ્ધાંત ઉપર પણ માનવાલાયક ન હોય અને તે રીતે આરોપી ફરીયાદી ના કથન માં વ્યાજબી શંકા ઉદભવે તેવું પુરવાર કરેલ ન હોય તેથી આરોપીએ ધી નેગોશીએબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ્સ એક્ટ ની કલમ-૧૩૮ મુજબ નો ગુન્હો પુરવાર થાય છે તેમજ ઉપરોક્ત કરેલ ચર્ચા મુજબ તથા ઉપરોક્ત ટાંકેલ કાનુની નિર્ણયમાં નામદાર સુપ્રિમ કોર્ટ ધ્વારા પ્રસ્થાપિત થયેલ કાનુની સિદ્ધાંત ધ્યાને લેતાં ફરીયાદપક્ષે આરોપીએ આંક-૧૫ નો ચેક તેમની કાયદેસરની દેવા અને જવાબદારી એટલે કાયદેસર રીતે તેનો અમલ કરી શકાય તેવી દેવા અને જવાબદારી પેટે આપેલ હોવાનું પ્રાથમિક રીતે સાબિત કરવા સફળ થયેલ હોઈ અને આરોપી ધ્વારા PREPONDERANCE OF PROBABILITY ના સિદ્ધાંત ને આધિન અનુમાન નુ ખંડન કરેલ ન હોઈ તેથી આરોપીએ ધી નેગોશીએબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ્સ એક્ટ ની કલમ-૧૩૮ મુજબ નો ગુન્હો પુરવાર થતું હોય, જેથી મુદ્દા નં.૧ નો જવાબ "હકાર" માં આપવામાં આવે છે અને મુદ્દા નં ૨ પરત્વે ન્યાયના હિતમાં નીચે મુજબનો આજરી હુકમ કરવામાં આવે છે.

::: આજરી હુકમ :::

(૧) આ કામના આરોપી સાબીરભાઈ ગનીભાઈ સાંખલા, ઉ.આ.વ.જ૧, ઇંધો: કન્સ્ટ્રક્શનનો, રહે. પતરાવાળી મસ્જીદની ગલી, પાણપુર પાટીયા, સવગઢ, તા.હિમતનગર, જી.સાબરકાંઠા નાઓને ફોજદારી કાર્યરીતિ સંહિતા, ૧૯૭૩ની કલમ-૨૫૫(૨) અન્વયે વટાઉ ખત અધિનિયમ, ૧૮૮૧ની કલમ-૧૩૮ ના ગુન્હા અન્વયે તકસીરવાન ઠરાવી ૧ વર્ષની સાદી કેદની સજા ફરમાવવાનો હુકમ કરવામાં આવે

છે.

(૨) વધુમાં, ફોજદારી કાર્યરીતિ સંહિતાની કલમ-૩૫૭(૩) અન્વયે ફરીયાદીને ચેકની રકમ વળતર રૂપે ૧ (એક) માસમાં આરોપીએ ચુકવવી આપવા અને જો વળતરની રકમ ફરીયાદીને ન ચૂકવે તો વધુ ૧ (એક) માસની સાદી કેદની સજા ભોગવવાનો આથી હુકમ કરવામાં આવે છે.

(૩) આરોપી ચાલુ કેસ દરમ્યાન કાચા કામના કેદી તરીકે કરટડીમાં રહ્યા હોય તો સી.આર.પી.સી.ની કલમ-૪૨૮ મુજબ ભોગવેલ સજા મજરે આપવાનો હુકમ કરવામાં આવે છે.

(૪) આરોપી આજરોજ ચુકાદાનાં દિવસે હાજર ન હોય આરોપી વિરૂધ્ધ આ સજાના અમલ અર્થે ક્રિ.પ્રો.કોડની કલમ-૪૧૮(૨) અન્વયે સજા વોરંટ કાઢવાનો હુકમ કરવામાં આવે છે.

(૫) સજા અંગેનું વોરંટ ક્રિ.પ્રો.કોડની કલમ ૪૨૫ મુજબ જેલરશ્રી, જીલ્લા જેલ, હિંમતનગર ને મોકલી આપવું.

આજરોજ તારીખ ૧૪ મી, માંહે : જુલાઈ સને : ૨૦૨૬ નારોજ ખુલ્લી અદાલતમાં વાંચી સંભળાવી મારી સહી કરી ચુકાદો જાહેર કર્યો.

તા. ૧૪/૦૭/૨૦૨૬

સ્થળ : હિંમતનગર

(કુ.જયોત્સનાબેન વિનુભાઈ પરમાર)
પ્રિન્સીપાલ સીનીયર સીવીલ જજ અને
એડી.ચીફ જ્યુડી.મેજી.
હિંમતનગર, જીલ્લા-સાબરકાંઠા
U.I.C. NO. GJ01021